

SAKIZLI
İSA EFENDİ
ve
NİZÂMÜ'L-
EDVİYESİ
ÜZERİNE İNCELEMELER

Editörler

Sibel Murad - Mücahit Kaçar

Bu PDF dokümanı, kitabın bir kısmını içermektedir.
DBY okurları için özel olarak oluşturulmuştur.

“dün” den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

“dün” den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

© 2021, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI™

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

DBY: 197

Kaynak Eserler: 2

ISBN 978-625-7471-43-5

Sertifika No: 52315

Birinci Baskı: İstanbul, 2021

Editörler:

Sibel Murad, Mücahit Kaçar

Yayın Yönetmeni:

İrfan Güngörür

Baskı Hazırlık:

DBY Ajans

Baskı/Cilt:

Ego Kitap

(Sertifika No: 51549)

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Sakızlı İsa Efendi ve Nizâmü'l- Edviye'si Üzerine İncelemeler

Editörler: Sibel Murad (Doç. Dr.), Mücahit Kaçar (Prof. Dr.)

İstanbul : DBY Yayınları, 2021.

452 s. ; 15,0 x 21,0 cm ___ (DBY Yayınları ; No. 197)

ISBN 978-625-7471-43-5

1- Tıp 2- Halk Hekimliği 3- Kültür 4- Dil ve Edebiyat 5- Sakızlı İsa Efendi

6- Nizâmü'l-Edviye

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI

Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4

Cağaloğlu - Fatih / İstanbul

Tel.: +90 212 526 98 06

www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

İçindekiler

Takdim.....7

Mükerrem Bedizel AYDIN

Sakızlı İsa Efendi ve Nizâmü'l-Edviye'si

Sakızlı İsa'nın Nizâmü'l-Edviye'si ve Müfredât Kitapları

İçerisindeki Yeri.....17

Mükerrem Bedizel AYDIN

Sakızlı İsa Efendi'nin Devâ-i Emrâz İsimli Eseri 47

Ahmet AKDAĞ

Tıp ve Halk Hekimliği

Anadolu'da Yaşayan Maden (Mineral) Kökenli Halk

Hekimliği Uygulamaları ile Nizâmü'l Edviye'deki Maden

(Mineral) Kökenli Devaların Karşılaştırılması 105

Cavit GÜZEL

Nizâmü'l-Edviye'de Bitkisel Yağlarla Tedavi 131

Elif GÜLTEKİN

Sakızlı İsa Efendi'nin *Nizâmü'l-Edviye* Adlı Eserine Göre
Kadın Hastalıklarında Kullanılan Droglar 175
Meryem GÜRBÜZ, Hüseyin DOĞAN

Nizâmü'l-Edviye'de Şarap ile Yapılan Terkipler.....195
Savaşkan Cem BAHADIR

Kültür ve İnanış Unsurları

Nizâmü'l-Edviye'de Hayvanlarla İlgili İnanışlar 223
Yasemin KARAKUŞ

Taşları Okumak: Devadan Ötesi, Bezoardan Yada Taşına 243
Gülşen SEZEN

İnsan Yılanla Tanışınca: Nizâmü'l-Edviye'de Mitoslar,
İnanışlar ve Deva.....267
Gülşen SEZEN

Dil ve Edebiyat

Nizâmü'l-Edviye'de Organ-Fiil-İlaç İlişkisi 297
Sibel MURAD

Nizâmü'l-Edviye'den Tarama Sözlüğü'ne Katkılar 331
Sibel MURAD

Nizâmü'l-Edviye'de Deyimler 389
Mücahit AKKUŞ

Şiir Şerhlerinde Tıp ve Ecza Metinlerinden Yararlanma
İmkânı: *Nizâmü'l-Edviye* Örneği 411
Mücahit KAÇAR

Kaynakça 435

Takdim

Sakızlı İsa Efendi ve *Nizâmü'l-Edviye* ile doktora tezim için araştırmalar yaptığım 1990'larda tanışmıştım. Eser ilgi çekiciydi; fakat tezim 18. yüzyıl müfredat kitapları üzerine olduğu için o zamanlar incelemek kısmet olmamıştı. Sonrasında 2000 yılında İzmir'de düzenlenen V. Türk Eczacılık Tarihi Kongresi'ne sunduğum tebliğin konusunu oluşturdu: "Hekimbaşı İsa Efendi'nin *Nizâmü'l-Edviye* Adlı Eserine Dair Bazı Bilgiler". Ancak tebliği yayınlamak da nasip olmadı. 2015 yılında TÜBA Türk-İslam Bilim Klasikleri projesini duyurduğunda aklıma ilk gelen *Nizâmü'l-Edviye* oldu. Zorlu geçen bir hazırlama sürecinin ardından kitap 2019 yılında yayımlandı.

Nizâmü'l-Edviye hacmi, kullandığı kaynak çeşitliliği, deva isimlerinin Arapça, Süryanice, İbranice gibi doğu dillerindeki adlarının yanı sıra Latince, Fransızca, İtalyanca gibi batı dillerindeki adlarına da yer vermesi gibi özellikleriyle gerçekten de ilgi çekiciydi. Ancak bu kadarla kalmıyordu. Süreç ilerleyip metin ortaya çıktıkça eserin sadece tıp/eczacılık tarihi araştırmacılarının yararlanacağı bir metin olmadığını gördük. Başta sözlükbilim, etimoloji gibi konular olmak üzere Türk dilinin çeşitli alt başlıkları, divan edebiyatı, halk edebiyatı, tarım tarihi, botanik, zooloji ve mineroloji tarihi, kültür tarihi, folklor gibi birçok alana az veya çok katkı sağlayacak malzeme içeriyordu. Aşağıda, bu malzemeye dair bir fikir vermesi bakımından, kitabı neşre hazırlarken kaydettiğim ve daha önce bir tebliğle dikkat

çektığım bazı hususları örneklerle özetlemeye çalışacağım.¹ Ancak konuların ve örneklerin bundan çok daha fazlası olduğunun altını çizmek isterim:

*Nizâmü'l-Edviye'de devalar tanıtılırken madde başı devanın, başta Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere Süryanice, Yunanca, Latince, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca, vb.'nin yanı sıra ve daha az olmak üzere Hintçe, Moğolca, İngilizce, Afrika dili gibi dillerdeki karşılıklarına da yer verilmiştir. Bu karşılıklar içinde yer alan Türkçe isimler, Türkçe'nin söz varlığı açısından son derece önemlidir.

Hubbâzî: *Ebegümeci Türkî; ebegümeci Türkî; develik Türkî... (130a/7)*

Fehd: *Pars dedükleri hayvândur; ba'zı yerlerde bu hayvâna Türkçe yavuz dahı derler (332a/1)*

*Eserde madde başı devaların Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ve İstanbul'da kullanılan isimlerine de zaman zaman yer verilmiştir:

Nehmâ: *Ayçiçegidür Türkî; gün 'aşığı Türkî; şemskamer Türkî, İslâmböl; çanak çiçegi Türkî (493a/1-11)*

Birincâsef: *Varâdika derler İstânbül Türkîsi; kovan çiçegi agacı Türkî; ayvatana re'îsü'l-etibbâ Şerîf Çelebi ... (48b/13)*

*Aynı şekilde bazı hastalıkların Türkçe isimlerinin verildiği görülür:

İbni 'irs: *Gelincikdür Türkî (6b/9).....Ve kanunu hanâzîr 'illetine ki Türkçe sıracı derler; gâyet muvâfıkdur. (6b/18)*

*Devaların isimlendirilmelerinde biçim, renk ve kokunun çağrıştırdığı benzerlikler; bitkinin tedavi ettiği hastalık veya organla olan benzerliği; çeşitli dini/mitolojik çağrışımlar, bitkinin yetiştiği bölge vb. unsurlardan yararlandığı bilinmektedir. Nizâmü'l-Edviye bize bu konu hakkında da ilgi çekici bilgiler vermektedir:

Bezrü'l-hubbâzî: *Ebegümeci tohumudur. Gümeç deyü Türkistân'da etmege derler. Ebe karılar degirmice etmek ederler ve etmege hubz dedükleri ma'lumdur; ol ecilden hubbâzî deyü ismi böyle kalmışdur derler. (50b/14-16)*

¹ Mükerrrem Bedizel Aydın – Sibel Murad, “Müfredat” Kitapları Bize Neler Anlatır? Nizâmü'l-Edviye Örneği”, *Fuat Sezgin Anısına Bilim Tarihine Yeni Bakışlar*, ed. Mücahit Kaçar – Ömer Bozkurt (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2019) 127-140.

Şükâ'î: *Şeytan degirmeni dedükleri dikenün otudur.....Rûzgâr olunca yuvalanır; degirmen gibi depesinde müdevver bir ak diken olur. Cüz'î rûzgârdan hareket etmeğe bilâ-tahrîkin hareket eyledi kıyâs edüp şeytân yürüdü der deyiş oglancıklar şeytân degirmeni demişler; ismi böyle kalmışdur. (240a-b/23-1)*

Bunlar arasında bugün “Düğün çiçeği” (*Ranunculus asiaticus*)² olarak bilinen bitkiyle ilgili verilen bilgiler, ismin bugün yanlış telaffuz edildiğini ortaya koymaktadır. İsa Efendi'nin anlattıklarına göre değdiği yeri ateş gibi yaktığından dolayı “dögün³ çiçeği” adı verilmiştir: “*Buna döğün çiçegi derler ve döğün dedüklerinden bedenün neresine sürseler âteş yakmış gibi yakar.*” Gerçekten de deriye temasında sağlık açısından sorun yarattığı bilinen bu çiçeğe verilen “dögün” adı, zamanla “dügün” olarak söylenir olmuş olmalıdır. Nizâmü'l-Edviye'de üç ayrı isimle madde başı olmuştur:

Kebikec: *Yırtıcılar ayası ve pâ-yı peleng ve 'ayn-ı safâ dahı derler. Yaprağı kerefse benzer bir otdur. Dögün çiçegi ve kurbaga otı dahı derler Türkî..... Buna döğün çiçegi derler ve döğün dedüklerinden bedenün neresine sürselerâteş yakmış gibi yakar. (387ab/14-21)*

Batrâhiyün: *Dögün otı derler. Her kanda degürseler âteş yakduğı gibi yakar. Kurbaga otı dahı derler. Kebikec, kurbaga demekdür. (60a/8-10)*

Halfâ: *Dögün otı derler. Her kanda ursalar yakar; çiban eder. (120b/23)*

*Nizâmü'l-Edviye'de Anadolu coğrafyasında yetişen/bulunan bazı bitkisel, hayvansal ve mineral kökenli devalarla ilgili bilgiler de vermektedir. Bu bilgiler İstanbul ve Anadolu'da yetişen/bulunan türler açısından mühim bir veri kaynağı olduğu gibi günümüzde kaybolan türler ve çeşitlerle ilgili bilgiler vermesi açısından da önemlidir.

Hindibâ: *Güneyik ve acı mârûl Türkî; kâsnî mârûlî Türkî (509b/10)... Ve bir nev' büyük çiçekli hindibâ vardır, İslâmböl'a mahsûsdur; gayrı yerde bulunmaz. Çiçekleri ve çiçeginün dalları gâyet uzun olur. (509b/20)*

² Bu bitkiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Yavuz, “Kebikeç ve Düğün Çiçeği *Ranunculus Asiaticus* L.”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları* 12-13-14-15 (2006/2007/2008/2009): 135-150.

³ Dögün: Yakı, dağlamakla açılan yara. “Derleme Sözlüğü”, TDK Sözlükleri, erişim: 1 Kasım 2021, <https://sozluk.gov.tr/>.

Hasûn: Mınkar kuşu derler ki alaca bir kuşdur. Ve saka dahı derler; zîrâ bu kuşa kogacak edüp kendüsine su çekmeyi ta'lim ederler...Rûm'da husûsan İstânbûl'da ve Sakız Cezîresi'nde katı çokdur. (117b/7-10)

Zeytûn: Zeytundur Türkî (196b/18)... Ve zeytûnun evvel yetişen nevi vardur; kırmızı zeytûn olur; her vilâyetlerde olmaz. Aydın ve İzmir sevâhiline olur; hurmâ zeytûni derler; Rûm vilâyetlerinde ana mutlak hurmâ dahı derler. Tu'mı acı degildir. Aydın illerinde çok bulunur. (197a/23-25)

*Osmanlı tıbbında günlük diyet içinde yer alan yiyecek ve içecekler tedavinin/müfret devaların ilk basamağını teşkil etmekteydiler. Nitekim bugün çeşitli farklı sebeplere bağlanarak açıklanan -balık yanında süt ve süt ürünleri tüketmemek gibi- bazı yeme-içme uygulamaları aslında Osmanlı tıbbına dayanan ve gıdaların bedene verebileceği zararları bertaraf etme kasdıyla yapılan uygulamalardır. Nizâmü'l-Edviye'de yer alan “boza” maddesi, bu içeceğin neden leblebiyle içilmesi gerektiğini açıklamaktadır:

Fukâ': Bûzedür. Çok nev' olur; asıl bozga derler Türkî (323b/21)... ammâ arpa bûzesi yaramaz hılt getirür; mi'deye dahı yaramazdur ve gaseyân getirür ... ve bögrege ve mesâne ve sinirlere dahı muzırdur ... Bunların zararın bişmiş nohûd gibi kavurup ana halk leblebî der; islâh eder. (324a/2-5)

*Nizâmü'l-Edviye'de gıda-sağlık ilişkisi sebebiyle yemek tariflerine de yer verilmiştir. Ancak verilen bu tarifler bir yemek kitabındaki gibi ayrıntı içermez; daha ziyade sözü edilen yemeğin nitelikleri, hangi mizaca uygun düşeceği, nelere iyi geldiği, verebileceği zararlar gibi açıklamalar yapılmış ve bu zararları önlemek için bazı tavsiyeler verilmiştir. Yine de bu yemek tarifleri, bilinen tariflere yeni bilgiler katabilir, başka kaynaklarda rastlamadığımız bazı yemeklerden haberdar olmamızı sağlayabilir; yemeklerin Türkçe adları açısından katkı sağlayacak bilgiler verebilir. Mesela, kabak ile yapılan ve bir tatlı türü olduğunu tahmin ettiğimiz kabak murabbasını bal ile de yaptıklarını, İstanbul civarında ve Manisa Akhisar'da “nazlı” adını verdiklerini öğreniyoruz:

Kar' mürebbâ: Kabak mürebbâsıdır. Eger 'asel ile olursa İslâmból kurbında ve Ak Hisâr'da ana nazlı derler... (342a/6)

Aşağıda verdiğimiz “ercüvân” örneği ise erguvan çiçeğinin murabba ve turşusunun yapıldığını göstermesi bakımından ilgi çekicidir:

Ercüvân: Erguvân çiçeği ağacı ki Türkçe delüce keçi boynuzu derler (13b/12) ... Ve çiçeğinin mürebbâsını yâhûd turşısını şarâb üzerine nukt ederler; ba'zılar humârı def' eder demişler. (13b/17)

*Nizâmü'l-Edviye'de tedavide kullanılan devalar tanıtılırken, bazı folklorik uygulama ve inanışlara da yer verilmiştir. Bunlardan bazıları “rasâsü'l-ebiyaz” ve “hunnâ” örneklerinde olduğu gibi, bugün Anadolu'da hâlâ bilinen ve kullanılan uygulamalardır:

Rasâsü'l-ebiyâz: Kalay Türkî... Ve kurşunu yemiş vermez ağaca asakolar meyve-dâr ola (180a/10)

Hunnâ: Kınadur Türkî (125a/5)... Ve el ve ayaga hunnâ urmakdan murâd gözden ve nazardan emîn olmak için 'âdet kalmışdur. (125a/15)

*Nizâmü'l-Edviye'den gündelik hayata dair bilgiler elde etmek de mümkündür. Mesela, tuzlu balığın hediye olarak gönderildiği ve sefere giderken götürülen yiyecekler arasında yer aldığı (219a/15-20); deniz tavşanı denilen canlının başında bulunan bir kemiğin bereket getirmesi amacıyla keselerde taşındığını ve buna Hızır İlyas akçesi dendiği (14b/19-20); deniz kaplumbağasının derisiyle sandık, divit, tarak imal edildiği, çünkü bu tarakların saç ve sakaldaki “konak” denilen kepek tabakasını bertaraf ettiğine inanıldığı; Türkçe'de “yapağı sabunu” denilen bitkiyle Türklerin yün yıkadıkları (206b/8); beyaz yonca tohumunun süt artırdığı, bu sebeple süt annelere verildiği; kayın ağacından ok yapıldığını; katran ağacının (Toros/Lübnan sedir) uzun yıllar çürümemesi sebebiyle bina yapımında kullanıldığı (235b/8,13).

Zebî: Hind Denizi kaplubagası derisidir. Rûm diyârına götürüp çok işe sürerler; sandûk ve devât düzerler. Kavî-i sâhib-i İhtiyârât bundan düzdükleri tarak, saç ve sakal arasında olan konagi zâ'il eder. (172a/13-17)

Bezrü'r-ratbe: Beyâz yonca tohumudur Türkî ... Ve südi arturur; dâye ve câriyelere verseler muvâfıkdur. (5b/21,25)

Hadeng: Kayın ağacıdır. Bundan ok ederler (132a/19)

*Nizâmü'l-Edviye'de verilen açıklamalardan öğrendiğimiz ilgi çekici bir başka bilgi de İstanbul'da erkeklerin sarıklarına hoş kokulu çiçekler iliş-tirdikleridir. Bu, “Kebikec/ayn-ı safa” ve “zehretü'l-karanfil” maddelerinde yer almaktadır.

Kebîkec: Yırtıcılar ayası ve pâ-yı peleng ve 'ayn-ı safâ dahı derler (378a/14-15) ...Ve İslâmból'da bunun yapragın halk başına sokunurlar ...Yapragının nev'an hoşca râyihası vardır." (378a/24)

'**Ayn-ı safâ:** Pâ-yı peleng derler; İslâmból'da dülbende korlar bir yaprakdur. (302b/12)

Zehretü'l-karanfil: Başda dülbende sokındukları karanfildür. (196b/4)

*Eserde madde başı olarak verilen bazı devalar aynı zamanda boyar madde olarak da işlem gördüklerinden bu maddelerin geçmişteki kullanımlarıyla ilgili bilgilere ulaşmak da mümkün olmaktadır. Söz gelimi, kırmızı böceğinin gayet hoş bir kırmızı renk verdiği, Anadolu'da vukiyesinin⁴ dört-beş bin akçeye satıldığı, bu kadar pahalı olmasının boyasının sabit olmasından kaynaklandığı, bununla ipek ve sof boyanıp pamuk ve keten boyanmadığı; kanbil otunun aynı zamanda gıda boyası olarak da kullanıldığı.

Kırmız: Kırmız kurdı Türki (340b/24)... Kırmız dedükleri boyacılar kurdudur ki kırmızılığı gâyet latîf olur... Bunu gâyet kıymetli satarlar, meselâ Rûm vakıyyesi dört beş bin akçeye satılır zîrâ boyası aslâ çıkmaz, bâki kalur. Harîr ve sûf boyarlar, penbe ve kettân boyanmaz. (341a/1-11)

Kâknec: Kanbil otı derler (374b/13)... Nârencî reng kök olur; aşçılar aş ve işçiler iş boyarlar; kırmızı rengi vardır. (374b/21-22)

*"Nârcil-i deryâyî" denilen ve Hint Okyanusu'nda yetişen büyük cins Hindistan ceviziyle ilgili anlatılanlar da hayli ilgi çekicidir. Bilhassa, 1825 tarihinde yıkılmış olan İstanbul Sütlice'deki Caferabad Tekkesi ile ilgili belki de başka bir yerde bulunması imkânsız türden bir bilgi verilmektedir:

Nârcil-i deryâyî: Buna büyük cevz-i hindî derler; üç cevz-i hindî kadar olur. Deryâda bulunur. Eger sag bulunursa üç yüz mikdârı guruşa alurlar; içerüsünü tiryâk ve pâñ- zehr yerine kullanurlar. Eger çürük bulunursa yine kabuğu hâtırı için elli guruşa alurlar ve kabuğunu dahı bilegü taşına sürüp suyun ba'zı mevâd için içerler.... Ve ol meyveye ve şecerine kôkô derler. Kaf bâbında kôkô deyü zikr olındı. Ve İslâmból'da Südluce'de Ca'fer-âbâd tekyesinde ol kôkônun ya'nî büyük nârcil-i deryâyînin yarım kabuğu vardır

⁴ Vukiyeye:400 dirhemlik Osmanlı ağırlık ölçüsü, okka. "Kubbealtı Lugatı", Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, erişim: 1 Kasım 2021, <http://lugatim.com/>.

ve içinde su içerler ve halk anı bilmeyüp bir şeftâlünün çekirdeği imiş deyü galat ederler. Ve merhûm, magfûr Sultân Süleymân tâbe serâh ol tekyeye göndermiş derler. (472a/2-12)

*Nizâmü'l-Edviye'de bitkisel, hayvansal ve mineral kökenli devalarla bazı terkiplerin kozmetik amaçla kullanımına dair bilgiler de yer almaktadır. Bunlar dönemin güzellik anlayışını, bu bağlamda yapılan uygulamaları göstermesi bakımından önemlidir.

Ercüvân: Ergüvân çiçeği ağacı ki Türkçe delüce keçi boynuzu derler (13b/12)... Ve ağacından yakup saça ve sakala ve kirpik ve kaşı dökilenlere sürseler gerü çok bitüre ve siyâh ede. (13b/15-16)

'**Abîr:** Türkçe 'abur derler; hoş kokulu terkîbdür. Gül kurusından beneşe kökünden ve karanfil ve azacık misk katup bir toz terkîb edüp ana 'abîr derler. 'Avratlar saçlarına dökerler. (278a/19-21)

Süleymânî: Bir merhem ismidür (215b/4)... Ve zamâne 'avratları bunu yüzlerine sürerler beyâz görünsün deyü, ammâ havâssı dişleri siyâh eder. (215b/13)

Kısaca verdiğim bu örneklerden de görülebileceği gibi Nizâmü'l-Edviye pek çok alanı ilgilendirebilecek zengin malzeme içermekteydi. İşte bu zenginlik, elinizdeki kitabın ortaya çıkma fikrini oluşturdu: Farklı alanlardan araştırmacıları temel kaynağı Nizâmü'l-Edviye olan çalışmalarıyla bir araya getirmek; böylece eserden daha çok yararlanılmasını sağlamak.

Bu düşüncüyü hayata geçirebilmek amacıyla Nizâmü'l-Edviye'yi birlikte hazırladığım yol arkadaşım Sibel Murad'la çalışmalara başladık. Ancak makalelerin artık toplandığı süreçte yaşadığım bazı sağlık sorunları sebebiyle projeyi tamamlayamadım. Bu görevi sevgili Mücahit Kaçar üstlendi. Sonuçta ortaya 13 makalenin yer aldığı, temel kaynağı Nizâmü'l-Edviye olan bu güzel eser çıktı.

Başta kitabın editörleri Sibel Murad ve Mücahit Kaçar olmak üzere emeği geçen herkese teşekkür ediyorum. Bu çalışma sayesinde tarihi metinlerin farklı bir gözle bakıldığında çok şey söyleyebileceklerini ve ilgili oldukları alan dışında da değerlendirilebileceklerini ortaya koymuş olduk. Ümit ederim ki yararlı olur ve bundan sonra bu minvalde yapılacak çalışmalar için numüne teşkil eder.

Prof. Dr. Mükerrerem Bedizel Aydın
Sakarya-2021

Sakızlı İsa'nın Nizâmü'l-Edviye'si ve Müfredât Kitapları İçerisindeki Yeri*

Mükerrem Bedizel AYDIN**

Hastalıklar ilk çağlardan itibaren tabiatta bulunan maddelerle tedavi edilmeye çalışılmış, zamanla biriken ve tecrübe edilerek sağlamlaştırılan bu bilgiler, 19. asırda hazır ilaç yapımına başlanmasına kadar tedavinin esasını oluşturmuşlardır. Dolayısıyla eski zamanlarda hayvansal, bitkisel ve mineral kökenli bu maddeleri/devaları tanımak; özelliklerini, kullanım miktarlarını, yan etkilerini, bu etkileri ortadan kaldırmak için alınacak tedbirleri vb. bilmek tıpla uğraşan herkes için bilinmesi zaruri bir alandı. Bu sebeple diğer bütün tıp gelenekleri içinde olduğu gibi Osmanlı tıp külliyatı içinde de devaları tanıtan eserler önemli bir yer tutarlar.

Hekimbaşı Sakızlı İsa Efendi tarafından 17. yüzyılda kaleme alınmış olan *Nizâmü'l-Edviye* başlıklı bu eser de tıpta kullanılan devaları yani “müfred deva”ları tanıtan bir “müfredât” kitabıdır.

Bu çalışmada, Sakızlı İsa Efendi ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra müfredât kitaplarının genel özellikleri *Nizâmü'l-Edviye*'den seçilen

* Bu makale, TÜBA Türk-İslam Bilim Kültür Mirası Dizisi'nin 26. yayını olarak 2019 yılında basılan *Nizâmü'l-Edviye* adlı kitabın “Giriş” bölümünün gözden geçirilmiş hâlidir.

** Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, baydin@sakarya.edu.tr

Sakızlı İsa Efendi'nin Devâ-i Emrâz İsimli Eseri

Ahmet AKDAĞ*

Giriş

Türklerin İslamiyet öncesi tıp tarihi, genellikle tecrübeye dayalı halk hekimliği şeklinde tezahür etmiştir. Halk hekimliği şeklinde devam eden tıbbi anlayış üzerinde Şamanizm inancının da etkisi vardır. Şamanizm inancının etkisiyle kam, şaman ve baksı adı verilen kişilerin kimi rahatsızlıkları Şamanizmin öğretileri doğrultusunda tedavi ettiklerine inanılmış ve hastalıklardan kurtulmak için söz konusu kişilere başvurulmuştur. Şamanlar, kötü ruhlardan arındırılması için hastanın yüzüne su serpmeye, üzerlik bitkisi ve öd ağacından tütsü yakma vb. yöntemler uygulamışlardır.¹ Şaman vb. dini inancı simgeleyen kişilerin yanı sıra zaman içerisinde edindikleri tecrübeyle bazı bitkilerden yararlanarak çeşitli karışımlar hazırlayan bilgin kişiler de hastalıkların tedavileri için başvuru alan kişilerden olmuştur.

* Dr., ahmetakdag4402@gmail.com

¹ Ahmet Turan Doğan, *Kitâb-ı Tıbb-ı Hikmet (İnceleme-Metin-Dizin)* (Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2015), 11.

Anadolu'da Yaşayan Maden (Mineral) Kökenli Halk Hekimliği Uygulamaları ile Nizâmü'l Edviye'deki Maden (Mineral) Kökenli Devaların Karşılaştırılması

Cavit GÜZEL*

Giriş

İnsanoğlunun yaşamını devam ettirme, sağlığını koruma ya da sağlığını yitirdiği durumlarda şifayı elde etmek suretiyle sağlığını geri kazanma mücadelesi, engin tarihsel geçmişten beri her zaman güncelliğini koruyan meseleler arasında yer almıştır. Sağlık ile ilgili olan her bilginin, uzun gözlemlere, karmaşık deneyimlere, keskin dikkat ve yüksek farkındalık yetisine dayanması, bunun yanı sıra pek çok insanın canı pahasına elde edilmesi, canlılığını sürdürme arzusu içerisinde olan insan için onu, kıymetli ve korunması gereken bir bilgi haline getirmektedir.

Teşhisten tedaviye kadar geniş bir alanda ortaya çıkan sağlık bilgisi, insanlığın ortak mirası olarak yine insanlığın geçirdiği kültürel süreçlerin

* Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, cavit.guzel@amasya.edu.tr

Nizâmü'l-Edviye'de Bitkisel Yağlarla Tedavi

Elif GÜLTEKİN*

Giriş

Bitkilerden elde edilen sabit ve uçucu yağların tedavi amaçlı kullanımı, tarihteki ilk medeniyetlere kadar dayanan tıbbi bir uygulamadır. En erken tarihli yazılı metinler olan Mezopotamya kil tabletleri ve Mısır papirüsleri gibi pek çok kaynakta yağlarla hazırlanan çeşitli reçete tarifleri yer almaktadır.¹ Tedavide kullanılan yağların çeşitliliği ise özellikle MS. VIII. yüzyılda Câbir b. Hayyan'ın kimya alanında yaptığı çalışmalar neticesinde artmıştır. Câbir'in geliştirdiği distilasyon, sublimasyon ve kalsinasyon gibi yöntemler daha sonra Râzî, İbn Sînâ, Zehrâvî gibi isimler tarafından daha da geliştirilmiş, böylece tıbbi bitkilerden yağ elde edilmesi

* Dr. Öğr. Üyesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Hamidiye Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, elif.gultekin@sbu.edu.tr

¹ Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi* (İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, 2016), 53; Emine Atabek - Şefik Görkey, *Başlangıcından Rönesansa Kadar Tıp Tarihi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, 1998), 34; Albert S. Lyons - R. Joseph Petrucelli, *Medicine: An Illustrated History* (Newyork: Abradale Press, 1987), 63, 97; Aydın Sayılı, *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik Astronomi ve Tıp* (Ankara: TTK Yayınları, 1966), 422-432.

Sakızlı İsa Efendi'nin *Nizâmü'l-Edviye* Adlı Eserine Göre Kadın Hastalıklarında Kullanılan Droglar

Meryem GÜRBÜZ*, Hüseyin DOĞAN**

İnsanoğlunun bitkisel, hayvansal ve mineral bazlı malzemeleri çeşitli amaçlarla kullanması, onun yeryüzündeki ölçülebilir serüveni ile neredeyse yaşıttır. Başlangıçta gıda, barınma, ısınma ve benzeri ihtiyaçlar için kullanılan söz konusu malzemelerden bir kısmının zamanla iyileştirici özellikleri de keşfedildi, toplumlar arası etkileşime bağlı olarak her yeni buluş birbirine eklemelendi ve henüz ilkçağda yerleşik bir *materia medica* (tıbbî malzemeler) kültürü oluştu.

Bu kültür erken dönemde aile içinde nesilden nesile aktarılırken, daha sonra ailenin de bağlı olduğu kabiledede bu konuda uzmanlaşmış kişileri ortaya çıkardı. Bu uzmanlar çobanlardan ya da çiftçilerden farklı olarak sadece bitkileri teşhis etmekle kalmıyor, onların fayda ve zararlarını da biliyorlardı. (Reed, 1942: 8) Herbalist olarak adlandırılması mümkün olan bu kişiler bir ilacın yapılması için gerekli bitki parçalarını topluyor ve bunlar

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, meryem.gurbuz@kocaeli.edu.tr

** Doktora öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, huseyincahiddogan@gmail.com

Nizâmü'l-Edviye'de Şarap ile Yapılan Terkipler

Savaşkan Cem BAHADIR*

Giriş

Üzümünden yapılan mayalı içki anlamına gelen şarap insanlığın ilk dönemlerinden beri kullanılan bir içki çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli hikâyeler şarabın hem dinî hem de sosyal hayatı şekillendirme noktasında çok geniş bir alt yapının varlığını bizlere anlatırken bu içeceği Hz. Âdem'e ya da Hz. Nuh' a kadar dayandırırılar. Hammurabi döneminde içki içmeyi ve satmayı düzenleyen maddelerin¹ varlığı da şarabın tarihî açıdan ne kadar eskilere dayandığını bizlere göstermektedir. Antik Yunan kültüründe de şarap, adına tanrı olduğu düşünülecek kadar önemli addedilmiştir. Mezopotamya, Mısır, Hindistan ve İran coğrafyalarında da durumun benzer olduğu anlaşılmaktadır. Nihayetinde Cem-şîd ve Dionysos bizlere yabancı isimler değildir. Dinî olarak bakıldığında ilahî dinler, şarabı ve onun en önemli etkisi sarhoşluğu hoş karşılamamıştır. İslamiyet ise şarap konusunda daha

* Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sacemb@ktu.edu.tr

¹ Nebi Bozkurt, "İçki", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: TDV. Vakfi Yay., 2000), XXI: 455-456.

Nizâmü'l-Edviye'de Hayvanlarla İlgili İnanışlar

Yasemin KARAKUŞ*

Giriş

XVII. yüzyılda Hekimbaşı Sakızlı İsa Efendi tarafından kaleme alınan bir müfredat kitabı olan *Nizâmü'l-Edviye*, tıpta kullanılan devaları konu edinmekle beraber içerisinde çeşitli inanışlara ve hikâyelere de yer veren, farklı disiplinler tarafından istifade edilebilecek çok yönlü bir eserdir.

Nizâmü'l-Edviye'de yer alan devalar, bitkisel, hayvansal ve mineral kökenli olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Eserde pek çok hayvansal deva zikredilmekte, hayvanların hangi organının hangi hastalığa iyi geldiği ayrıntılarıyla açıklanmaktadır. Sakızlı İsa Efendi bu fiziksel devaları anlatırken cümle aralarında hayvanlarla ilgili bir nevi ruhsal deva niteliğinde bazı inanışlara da yer vermektedir. Bu inanışlar çoğu zaman devaların içerisine sıkıştırılan bir ya da iki cümle ile aktarılmakta, çok az yerde ise uzun uzadıya anlatılmaktadır. Yazımızın konusunu hayvanlardan edinilen tıbbî devalar değil, folklorik uygulama ve inanışlar oluşturmaktadır. Örneğin çakal

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, yasemin.karakus@istanbul.edu.tr

Taşları Okumak: Devadan Ötesi, Bezoardan Yada Taşına

Gülşen SEZEN*

Giriş

Altay mitlerinde yaratılış bahsi bir taşın etrafında şekillenirken dünyanın sonuna dair rivayette yani eskatolojik anlatımda yine bir taşın varlığından söz edilir. Mite göre yok oluş zamanı geldiğinde denizler yarılarak dokuz çatallı kara bir taş görünecektir.¹ Mitik olaylar neticesinde yaratıldığını ve yine aynı şekilde yok olacağını düşünmeye meyilli olan insan tabiatı, hayatın içinde de kendine çeşitli açılardan mitik görevler yükler.² Bunun bir yansımasını taşlar üzerinden takip etmek mümkündür. Doğaya hâkim olmak, canlıların gerek vücuduna gerek ruhani yönüne hükmedebilmeyi taşlar üzerinden gerçekleştirme olgusunu çeşitli hayvanlardan çıkarılan taşlar bahsinde görebilmekteyiz.

* Dr., sezen_g@windowslive.com

¹ Bilge Seyidoğlu, *Mitoloji Üzerine Araştırmalar-Metinler ve Tahliller* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011), 49.

² Bronislaw Malinowski, *İlkel Toplum* (Ankara: Öteki Yayınları, 1999), 116.

İnsan Yılanla Tanışınca: Nizâmü'l-Edviye'de Mitoslar, İnanışlar ve Deva

Gülşen SEZEN*

Giriş

Atasözlerinden šiire, destanlardan halk hikâyelerine ve tıbbı kadar sirayet eden yılan tecrübesi, insanlığın bu sürüngenine ilgisinin oldukça uzun bir geçmişe sahip olduğunu gösterir.¹ Nitekim atasözlerinde denize düşen yosuna (yılana) sarılırken tatlı dil yılana deliğinden çıkarmıştır. Yılan kendi eğriliğini bilmese de devenin boynunun eğri oluşunu iddia etmiş, hayat suyunu yılının nefesinde arama(yım) diyen atalarımız, su içene yılan bile dokunmaz tembihinde bulunmuş, hatta zemheride yağmur yağacağına yılan yağsın duası etmiştir.

* Dr., sezen_g@windowslive.com

¹ “Yılan kelimesi Türklere ait en eski yazılı kaynaklar olan Orhon yazıtlarından itibaren yılan, ylam (Gabain 2000: 310), cılan, ilan (Toparlı vd. 2003: 43, 101) biçimlerinde görülmekte ve (...) yıl- “kaymak, sürünmek” fiiline +ân ‘fiilden ad yapan ek’in eklenmesi sonucu meydana geldiği bilinmektedir.” bk. Mayrambek Orozobaev, “Kırgız Halk İnanç ve Halk Hekimliği Uygulamalarında Yılan”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 1/15 (2012): 4. Türkçe’de yılana soğulcan, luu, nek gibi isimler verilirken Anadolu’da ejdere evren/evran denilmiştir. bk. Fuat Yöndemli, *Tarih Öncesinden Günümüze Yılan* (Ankara: Piramit Yayıncılık, 2004), 91-92.

Nizâmü'l-Edviye’de Organ-Fiil-İlaç İlişkisi

Sibel MURAD*

Giriş

Çokanlamlılık (Fr. polysémie), bir dilde sözcüğün temel (göndergesel) anlamı dışında yeni kavramları karşılaması olarak tanımlanmıştır¹.

Aksan², “çokanlamlılığın oluşumunu insanoğlunun genellikle birbirine benzer niteliği ve işlev açısından yakınlığı olan nesnelere arasında ilişki kurmasıyla bir göstergesi, ilk yansıttığı kavramın yanı sıra başka bir nesneyi de anlatır duruma getirmesi, daha canlı ve kolay bir anlatıma yönelmesi sonucunda gerçekleştiğini” ifade etmiştir.

Türkiye Türkçesinde birçok sözcüğün deyimsele anlamlarının dışında birden fazla anlamı vardır. Örneğin çekmek eyleminin 43, sürmek eyleminin 16, vurmak eyleminin 31, koymak eyleminin 9 farklı anlamı vardır³.

* Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sibel.murad@amasya.edu.tr

¹ Doğan Aksan, *Türkçenin Sözcükleri* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2015), 72-73.

² Aksan, *Türkçenin Sözcükleri*, 72-73.

³ “Türk Dil Kurumu Sözlükleri”, Türk Dil Kurumu, erişim: 9 Mayıs 2021, <https://sozluk.gov.tr/>.

Nizâmü'l-Edviye'den Tarama Sözlüğü'ne Katkılar

Sibel MURAD*

Giriş

Tarama Sözlüğü, birçok araştırmacıya kolaylık sağlamış ve sağlamaya da devam etmektedir. Yakın zamanda genel ağ ortamına aktarılarak da kullanıma sunulmuştur. Sözlüğün hazırlandığı tarihten bu yana eski harfli metinlerimiz yayımlanmaya devam etmektedir. Birçok alanda terim olarak nitelendirilebilecek bu söz varlığı hazinesi, hizmete sunulmasından bu yana yapılan çalışmaların ilavesiyle birlikte daha da zenginleşecektir.

Tarama Sözlüğü'ne tıp terimleri açısından katkı sağlayacak eserlerden birisi de Nizâmü'l-Edviye'dir. Çalışmamızda eserde Tarama Sözlüğü'nde bulunmasına rağmen şeklen ve anlam olarak farklılık gösteren ve bilinse veya günümüzde kullanılmaya devam etse bile Tarama Sözlüğü'nde çoğu tanıklanmadığı için bulunmayan kelime ve kelime grupları incelenmiştir. Taramamızdaki kelime ve kelime gruplarının aynı zamanda Güncel Türkçe Sözlük ve Derleme Sözlüğü'nde de yer almamasına dikkat edilmiştir.

* Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sibel.murad@amasya.edu.tr

Nizâmü'l-Edviye'de Deyimler

Mücahit AKKUŞ*

Giriş

Deyimler, çok eski çağlardan beri var olan, anlatımı güçlendiren önemli öğelerdir. Birkaç kelimenin bulunabildiği deyimlerde yoğun anlatım gücü mevcuttur. İfadeyi zenginleştirmek için kullanılan bu mecazi yapıların çok eski çağlardan beri metinlerde farklı özellikler çerçevesinde bulunması, deyimlerin daha çok araştırılması ve özelliklerinin incelenmesi için katkı sağlamıştır. Deyimler; geçmiş dönemlerin söz varlığının zenginliğini göstermesi bakımından da önemlidir. Deyim ifadesi, genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir (Türkçe Sözlük, 2019: 651) şeklinde tanımlanmaktadır. Birçok deyim eski çağlardan günümüze kadar aynı şekil ve anlamda geldiği görülmektedir. Bazı deyimlerin ise ses, şekil veya anlam bakımından farklılaşabildiği bilinmektedir. Orhun Türkçesi döneminden günümüze incelenen tüm metinlerde deyim örnekleri görülebilmektedir. Deyimler, bir dilin anlatım yollarını, o dili konuşan toplumun geçmişini, yaşam biçimini, geleneklerini ve

* Dr., Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mucahitakkus01@hotmail.com

Şiir Şerhlerinde Tıp ve Ecza Metinlerinden Yararlanma İmkânı: *Nizâmü'l-Edviye* Örneği

Mücahit KAÇAR*

Giriş

Divan şairleri, zengin anlam katmanlarına ve çağrışımlara sahip olan bir dille kaleme aldıkları şiirlerini farklı ilim dallarından beslenerek ortaya koymuşlardır. Az sözle çok şey söyleyebilmeyi (îcâz-ı kısâr) hedefleyen bu şiir geleneğinde astronomiden mûsikîye, tıptan tasavvufa kadar farklı birçok alana ait terimlerden ve bilgilerden yararlanılmıştır. Böylece gündelik hayatta kullanılan sıradan bir kelimenin bu ilim dallarındaki terim anlamına ve kullanılış amacına da göndermede bulunulmuş, bazen de sadece kelimenin terim anlamı kast edilerek yapılan çağrışımlara veya çift kullanımlara dayalı zengin bir şiir dili meydana getirilmiştir. Ayrıca, farklı ilim dallarına ait bilgilerin ve uygulamaların da ya doğrudan doğruya şiirin konusu oldukları ya da bu bilgi ve uygulamalara göndermede bulunulduğu görülmektedir. Ancak modernleşme, geleneksel kültürün terk edilmesi, dil

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mukac80@gmail.com

Kaynakça

- Acıpayamlı, Orhan (1989). “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi”. *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri*. 1–9. Ankara: Kültür Bakanlığı MİFAD Yayınları.
- Acun, Hakkı (2011). “Taş”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 40: 142-144. İstanbul: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tas#2-turk-kulturunde-tas-turleri>.
- Ağarı, Murat (2006). “İslam Coğrafyacılarında Yedi İklim Anlayışı”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/2: 195-214.
- Ahmad ibn Muhammad Al-Ghâfiqî (1932). *The Abridged Version of “The Book of Simple Drugs”*, Çev. Gregorius Abu'l-Farag (Barhebraeus). Cairo: Institute for the History of Arabic-Islamic Science.
- Ahterî Mustafa Efendi (1923). *Ahterî-i Kebir*. İstanbul: Matbaa-yı Âmire.
- Ak, Mehmet (2017). “Yörüklerde Halk Hekimliği.” *International Journal of Social Science* 57 (Yaz): 395-405.
- Akpınar, Bahar (2020). *Sağlık-Kültür İlişkisi Ekseninde Ocak Kültürü ve Halk Hekimliği: Eski-Aksaray Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Aksan, Doğan (1982). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* 3. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, Doğan (2015). *Türkçenin Sözvarlığı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksoy, Ömer Asım (1998). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 (Deyimler Sözlüğü)*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

- Aktaş Küçükay, Tuğçe (2019). *Artvin Merkez Köylerinde Halk Hekimliği Uygulamaları (Derleme, İnceleme, Tasnif)*. Yüksek Lisans Tezi, Artvin Çoruh Üniversitesi.
- Akyıldız Ay, Didem (2017). “Tarama Sözlüğü: Sözlükbilimi İlkeleri Çerçevesinde Betimsel Ve Eleştirel Bir Değerlendirme”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 56 /LVI (Haziran): 1-22.
- Ali Nazîmâ – Faik Reşad (2009). *Mükemmel Osmanlı Lügati*. Ankara: TDK Yayınları.
- Altıntaş, Ayten (Ed.) (2003). *İbn Şerif: Yâdigâr*. İstanbul: Yerküre.
- Altıntaş, Ayten (ed.) (2004). *Tabîb İbn-i Şerîf: Yâdigâr (15. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitabı)*. İstanbul: Yerküre Kitaplığı.
- Altunmeral, Mehmet (2011). Abdî'nin Gül ü Nevruzunda Müsîkî Terimleri. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Prof. Dr. Mahmut Kaplan Armağan Sayısı 9/2*: 325-332.
- Antoniou, Stavros - Antoniou, George - Learney, Robert - Granderath, Frank - Antoniou, Athanasios (2011). “The Rod and the Serpent: History's Ultimate Healing Symbol”. *World Journal of Surgery* 35: 217-221.
- Araz, Rıfat (1995). *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Aristotle (1987). *Aristotle's History of Animal*. Trs. Richard Cresswell. London: George Bell and Sons.
- Arslan, Mehmet (2000). Kadı Burhâneddîn Divanı'nda Müsîkî. *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Arslan, Mehmet (2000). Nedim Divanı'nda Müsîkî. *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Aslan, Mustafa (1998). Sami Divanı'nda Müsîkî. *İlmî Araştırmalar Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri* 6: 35-62.
- Aslan, Mustafa (1999). Nazım Divanı'nda Müsîkî. *Türklük Bilimi Araştırmaları* 8: 263-284.
- Aslan, Yusuf (2018). *Silvan (Diyarbakır)'da Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi.
- Atabek, Emine – Görkey, Şefik (1998). *Başlangıcından Rönesansa Kadar Tıp Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları.
- Ataç, A. - Yıldırım, R. Vedat (2004). “Osmanlı Hekimleri ve Dioskorides'in 'De Materia Medica'sı’”. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM* 15/15 (Temmuz): 257-269.
- Ataseven, Yusuf –Öztürk, Aslıhan (2018). “Divan Şairlerinin Kaleminden Hastalık ve Sağlıkla İlgili Unsurlar: Lârendevî Siyâhî Örneği”. *Karaman Kitabı:*

- Karaman ve Edebiyat*. 2 cilt. Ed. İdris Nebi Uysal – Mert Öksüz. Karaman: Karaman Belediyesi Kültür Yayınları: 85-102.
- Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (2009). *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanımlarıyla Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ateş, Fatma (2015). *Adana Halk Hekimliğinde Ateş Kültü*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Atmaca, Emine (2011). *Eski Oğuz Türkçesinden Türkiye Türkçesine Söz Varlığındaki Değişmeler ve Anlam Olayları*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi.
- Avicenna (1473). *Canon Medicinæ Lib I-IV*, Çev. Gerard de Sabloneta, Adolf Rusch, Strassburg.
- Avşaroglu Özışık, Aynur (1999). *İstanbul/Dudullu ve Safranbolu'da Geleneksel Tıp Uygulamaları ve Modern Tıp Açısından Değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Aydın, M. Bedizel Zülfikar (1998). “18. Yüzyıla Ait Türkçe ‘Müfredat’ Kitapları ve Türk Tıp Tarihindeki Yeri”. *Tıp Tarihi Araştırmaları* 7/1998: 63-66.
- Aydın, M. Bedizel Zülfikar (2000). “Müfredât-ı İbn Baytar'ın Türkçe tercümeleleri”. *VI. Türk Tıp Tarihi-V. Türk Eczacılık Kongresi 22-24 Mayıs Bildiri Özetleri*. 9. İzmir.
- Aydın, Mükerrerem Bedizel (2005). “Osmanlı Tıbbında ‘Müfred Deva’ Kullanımı ve ‘Müfredat’ Eserlerinin Genel Özellikleri”. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* VI/2: 300-302.
- Aydın, Mükerrerem Bedizel - Sibel Murad (2019). “Müfredat” Kitapları Bize Neler Anlatır? Nizâmü'l-Edviye Örneği”. *Fuat Sezgin Anısına Bilim Tarihine Yeni Bakışlar*. Ed. Mücahit Kaçar – Ömer Bozkurt, 127-140. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Aydın, Mükerrerem Bedizel - Sibel Murad (2019). *Sakızlı İsa Efendi: Nizâmü'l Edviye*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Aynacı, Mihrican (2012). “Divan Şiirinde Geçen Göz Hastalıklarının Klâsik Dönem Tıp Metinleri Ekseninde Değerlendirilmesi”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 9: 29-48.
- Aynakulova, Gülnisa (2003). “Türk Kültüründe Yada Taşı”. *Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman'a Armağan*. Haz. E. Semih Yalçın. Ankara: Berikan Yayınları.
- Bahadır, Savaşkan Cem (2013). *Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*. İstanbul: Kitabevi.

- Baktır, Mustafa (2000). “İçki”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 21: 459. İstanbul: TDV Vakfı Yay..
- Balıkçı, Şakire (2018). “Şahmeran Efsanesi ve Yılan Tılsımlarının Psikanalitik Açından Değerlendirilmesi”. *Folklor Akademi Dergisi* (1): 53-65.
- Baştürk Soydemir, Hatice (2019). *Dinar ve Çevresinde Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Bayat, Ali Haydar (1999). *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşıklık Kurumu ve Hekimbaşılar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Bayat, Ali Haydar (2016). *Tıp Tarihi*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları.
- Bayat, Ali Haydar (2019). “İbnü's-Süveydî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 21: 213-214, Ankara: TDV. Vakfı Yay..
- Bayındır, Abdülaziz (1980). “İslam Açısından Sarhoş Edici İçkiler”. *İslam Medeniyeti Mecmuası* 4/39: 3-18.
- Bayram Ali Kaya (2003). *The Divan of Azmizâde Hâletî*. Cambridge: Harvard University Press.
- Baysal, Nagihan (2014). *Gelenek ve Değişim Ekseninde Trabzon Halk Hekimliği Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi.
- Baysan, Münire (2016). *Kütahya ve Yakın Çevresinde Halk Hekimliği ile Ocak Kültü*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi.
- Baytop, Turhan - Bozkurt, Nebi (2005). “Misk”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30: 181-182. İstanbul: <https://islamansiklopedisi.org.tr/misk>.
- Bekki, Salahaddin (2017). “Halk Hekimliği”. *Ortak Miras Ansiklopedisi*, Ed.: Nebi Özdemir. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 197-209.
- Bektaş, Ekrem (2007). *Muvakkitzâde Pertev Dîvânı*. Malatya: Öz Serhat Yayıncılık.
- Bektaş, Selçuk (2008). *Diliçi Çeviride Kültürel ve Dilsel Değişimden Kaynaklanan Çeviri Sorunları*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.
- Beydili, Celal (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Bilge, Mustafa L. (1998). “Hürmüz”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 18: 497-498. İstanbul: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hurmuz--iran>.
- Bilkan, Ali Fuat (1997). *Nâbî: Dîvânı*. İstanbul: MEB Yay.
- Biray, Nergis (2014). “Söz Varlığımızda Yılan”. *Avrasya Terim Dergisi* 1/2: 25-49.
- Boratav, Pertev Naili (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boyle, John Andrew (1974). “Ortaçağ'da Türk ve Moğol Şamanizmi”. Trc. Orhan Şaik Gökyay. *TFA* 15/297 (Nisan): 6941-6950.

- Bozkurt, Nebi (2000). “İçki”, TDV İslâm Ansiklopedisi. 21: 455-456. İstanbul: TDV. Vakfı Yay..
- Bozyiğit, Nuray (2011). *Gaziantep'te Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi.
- Brake, Mark – Chase, Jon (2017). *The Science of Harry Potter*. New York: Skyhorse Publishing.
- Bulut, Ali (2018). *Kilis Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi.
- Buran, Ahmet (1989). “Fırat Havzasında Yağmur Duası ve Yada Taşı”. *Fırat Havzası II. Folklor ve Etnografya Sempozyumu 5-7 Kasım 1987 Elazığ*: 63-71.
- Busbecq, Ogier Ghislain de (2018). *Türk Mektupları* (Çev. Hüseyin Cahit Yalçın). İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Caferoğlu, Ahmet (1930). “Türklerde Sihiri Taş Telakkisi”. *Halk Bilgisi Haberleri* 13 (1 Teşrinisani): 1-6.
- Caley, Earle R. - Richards, John F. C. (1956). *Theophrastus on Stones: Introduction, Greek Text, English Translation, and Commentary*. Columbus- Ohio: The Ohio Sate University.
- Campbell, Joseph (1995). *İlkel Mitoloji: Tanrı'nın Maskeleri*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Can, M. Cihat (2002). “Eski Grek Dört Unsur Nazariyesi ve Türkçe Müzik Yazmalarında Etkisi” *G.Ü Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 22/2: 133-143.
- Cançelik, Ali (2008). *18. Yüzyıl Divan Şiiri-Mûsikî İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Catherine Alice Yff Breslin (1986). *Abu Hanîfah Al-Dinawari's Book of Plants: An Annotated English Translation of the Extant Alphabetical Portion (Lexicography, Philology, Arabia, Middle East)*. Master's thesis, The University of Arizona.
- Cooper, Jean C. (1978). *An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols*. London: Thames and Hudson Press.
- Coşkun Abdülkadir- Coşkun Yasin (2013). *Pedanius Dioscorides: Kitâbü'l-Haşâiş fi'l-tib; De Materia Medica. Çev. İstefan b. Bâsil*. İstanbul: Türkiye Yazmalar Kurumu Başkanlığı.
- Çalka, Mehmet Sait (2008). “Nev'î Divanı'nda Mûsikî Terimleri”. *Turkish Studies* 3/2: 179-193.
- Çetin, Hasan Ali (2016). *Akşemseddin'in Mâddetü'l-Hayât Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Çetin, Kamile (2009). “Mûsikî ve Mûsikî Terimlerinin İbrahim Râşid Divanı'ndaki Yansımaları”. *Turkish Studies* 4/2: 199-225.

- Çetinel, Ercan (2019). *Erdemli'de Halk Hekimliği Uygulamaları ve İnanışları*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi.
- Çetinkaya, Aygül (2019). “Ömer Şifâi'nin Kitâb-ı Cevherü'l-Ferîd Fi't-Tibbü'l-Cedîd Adlı Eserinde Söz Varlığı”. *Ulakbilge* 39 (Ağustos): 555-584.
- Çevik, Bülent (2008). *Konya'da Halk Hekimliği Uygulamalarının Dünü ve Bugünü*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi.
- Çolak, Faruk (2015). *Yazılı ve Sözlü Belgeler Işığında Niğde Halk Hekimliği*. Konya: Kömen Yayınları.
- Çoruhlu, Yaşar (1995). *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*. İstanbul: Seyran Yayınları.
- Çoruhlu, Yaşar (2020). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Çukurlu, Talip (2019). *Kitâb-ı Gül: Osmanlı Kültür ve Edebiyatında Gül*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dağ, Mehmet (2019). *Şanlıurfa (Merkez) İli Halk Hekimliği Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi.
- De Saint-Amand, Imbert (1895). *Marie Antoinette and the Downfall of Royalty*. Translated by Elizabeth Gilbert Martin. New York: Charles Scribner's Son.
- Demir, Remzi –Kılıç, Mutlu (2003). “Cevâhirmâmeler ve Osmanlılar Dönemi'nde Yazılmış İki Cevâhirmâmeye”. *OTAM Dergisi* 14: 1-64.
- Deuraseh Nurdeen (2008). “İslâm Hukuku Alkollü İçkinin Tedavi Amaçlı Kullanılmasına Müsaade Etmiş midir?”, çev. Abdullah Çolak. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* VIII/4: 191-206.
- Dingeç, Emine (2009). “Osmanlı Sarayında Eski Bir Türk Geleneği: Yeni Yılda Hediyeleşme”. *Turkish Studies* 4/8 (Sonbahar): 1055-1073.
- Diş, Yusuf (2019). *Erzurum İli Horasan İlçesinde Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi.
- Docio, Loyana - Neto, Eraldo - Pinheiro, Ulisses - Schiavetti, Alexandre (2013). “Folk Classification of Sea Sponges (Animalia, Porifera) by Artisanal Fishermen of A Traditional Fishing Community at Camamu Bay, Bahia Brazil”. *Interciencia* 38: 60-66.
- Doğan, Ahmet Turan (2015). *Kitâb-ı Tıbb-ı Hikmet (İnceleme-Metin-Dizin)*. Doktora Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Doğan, Şaban (2009). *Terceme-i Akrebâdin, Sabuncuoğlu Şerefeddin (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler)*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi.

- Doğan, Şaban (2010). “XVI. ve XVII. Yüzyıl Başlıca Türkçe Tıp Yazmaları ve Buldukları Kütüphaneler”. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics, Law and History* 18/3:162-177.
- Doğan, Şaban (2011). “XIV-XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Metinlerinde Halk Hekimliği İzleri”, *Milli Folklor* 23/89: 121-132.
- Doğruyol, Hasan (1993). “Cürcânî, İsmâil b. Hasan”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 8: 133-134. İstanbul: TDV Yay..
- Doğuer, Binnur Erdağı (2016). *Hekim Bereket: Hulusa, Metin – Sözlük*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Eichholz, D.E. (1949). “Aristotle's Theory of the Formation of Metals and Minerals”. *The Classical Quarterly* 43 (July- October): 141-146.
- Eliaçık, Muhittin (2012). “Şifa'iyeye Adlı Esere Göre Dağ Keçisi ve Yılanda Panzehir Özellikli Taşlar”. *İdil* 1/5: 8-31.
- Emiroğlu, Kudret (2012). *Gündelik Hayatımızın Tarihi*. 5. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Eng, Katharine - Kay, Marsha (2012). “Gastrointestinal Bezoars: History and Current Treatment Paradigms”. *Gastroenterology & Hepatology* 8/11: 776-8.
- Eprem, Mesut (2019). *Bingöl Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi.
- Erciyas, Bilgin (Şenol) (1987). *Ravend Risalesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Erdem, Sargon (1991). “Amber”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 3: 7-8. İstanbul: <https://islamansiklopedisi.org.tr/amber>.
- Erdemir, Ayşegül Demirhan (1989). “Ahlât-ı Erbaa”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 2: 24. İstanbul: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahlat-i-erbaa>.
- Erdemir, Ayşegül Demirhan (1995). “Emîr Çelebi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 11: 129-130. İstanbul: TDV Yay..
- Erdogan, Mehtap (2010). “Divan Şiirinin Kaynaklarından Müsîkî İlmi ve Müsîkî Terimleriyle Yazılmış Bazı Manzumeler”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı* 3/XV: 28-55.
- Ergün, Cevdet (1987). *Türkiye Şifalı Sular Rehberi*. Ankara: Elif Matbaacılık.
- Erol, Mehmet (2000). *Azbî Baba Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi.

- Ertaş, Mehmet Yaşar – Eğnim, Kağan (2011). “Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Hastalıklar”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10: 83-108.
- Ertürk, Nihal (2016). *Divanü Lugati't-Türk ve Codex Comanicus'taki Halk Edebiyatı Unsurları*. Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi.
- Ethem, Mehmet Yaşar (1990). *A'dan Z'ye Kıymetli ve Yarı Kıymetli Taşlar: Süs Taşları*. Ankara: Mars Matbaası.
- Eyuboğlu, İsmet Zeki (1994). *Divan Şiiri*. 1 cilt. İstanbul: Say Yayınları.
- Gazimihâl, Mahmut R. (1963). “Büyücülükte Taşkömürü ve Yada Taşı”. *Türk Folklor Araştırmaları* 8/169 (Ağustos): 31-36.
- Gökalp, Ziya (2010). *Türk Töresi*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Gökçe Şentürk, Mercan (2018). *İslahiye'de (Gaziantep) Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi.
- Gökay, Orhan Şaik (1991). “Kitab-ı Cevherü'l-Cevahir”. *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Gönenç, Alparslan (2011). *Antalya İli Korkuteli İlçesinde Halk İnanışları ve Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi.
- Gören, Erman (2014). “Yakındoğu Kökenli Yılan Motifinin Yunan-Roma Dinindeki Alımlanışı”. *Yılan Kitabı*. ed. Emine Gürsoy Naskali. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Gündüz Alptürker, İmran (2018). *Geleneksel Tıbbın Şifa Ritüelleri Üzerine Bir Araştırma: Amasya Örneği*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Gündüz, İbrahim (1988). *Karapınar Folkloru*. Konya: Karapınarlılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayını.
- Güner, Ekrem - Şeker, Kamil Gökhan - İzmir Güner, Şebnem (2019). “Dartışşifalardan Güney, Hilmi - Kılıç, Sibel (2018). “Anadolu'da “Tıpkı Taşı/Yad Boncuğu”. *International Academic Research Congress*: 3074-3078.
- Güngör, Ahmet (2006). “Tabu-Örtmece (Euphemism) Sözcük Üzerine”. *AÜ Türikiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (Prof. Dr. Zeki Başar Özel Sayısı)* 29: 69-93.
- Günümüz Sağlık Kurumlarına Yılan Sembolü”. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman*
- Günyüz, Melike (2005). “Şair ve Hekim Ahmedî'nin Duygu Dünyasında Tıp Terimleri”. *Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı* 38: 651-670. Ankara: TTK Yayınları.
- Gürgendereli, Müberra (2007). *Mostarlı Ziyâ'i: Şeyh-i San'an Mesnevisi*. İstanbul: Kitabevi Yay..

- Gürkan, Salime Leyla (2013). “Yılan”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 43: 527-529. İstanbul: <https://islamansiklopedisi.org.tr/yilan>.
- Hacı Paşa. *Teshil*. Laleli, nr. 1622: 8b. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Hamidullah, Muhammed (1994). “Dineverî, Ebû Hanîfe”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 9: 356-358. İstanbul: TDV Yay..
- Harris, Nichola Erin (2009). *The Idea of Lapidary Medicine*. Doctoral Theses, Rutgers University. *Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi* 9/1 (Ocak): 97-104.
- Hasan b. Abdurrahmân. *Tercemeti Mâlâ Yese'u-î-Tabib Cehlehu*, Hasan Hüsnü, nr. 1360/1: 14b. Süleymaniye Ktp..
- Howard, S. Reed (1942). *A Short History of the Plant Sciences*. Waltham: Chronica Botanica.
- Hüseyin Sabri (1874). *Düsturu'l-Edviye*. İstanbul: Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane Matbaası.
- Ibn al-Baitar (1833). *Analecta Medica*. Çev. Fridericus Reinholdus Dietz, Sumptibus Caroli Cnoblochii. Lipsiae.
- Ibn al-Baithar (1840). *Grosse Zusammenstellung über die Kräfte der bekannten einfachen Heil- und Nahrungsmittel I*. Çev. Joseph von Sontheimer. Stuttgart: Hallberger'sche Verlagshandlung.
- Ibn al-Baithar (1842). *Grosse Zusammenstellung über die Kräfte der bekannten einfachen Heil- und Nahrungsmittel II*. Çev. Joseph von Sontheimer. Stuttgart: Hallberger'sche Verlagshandlung.
- Ibn al-Baithar (1877). *Traité Des Simples*. Translated by: Lucien Leclerc. Paris: Imprimerie Nationale.
- İbn Baytar (2017). *Tercüme-i Müfredât*. İstanbul: Hayrat Neşriyat Matbaası.
- İhsanoğlu, E., R. Şeşen- Bekar, M.S. v.d.ğ. (2008). *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*. C. 1. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA).
- İnan, Abdülkadir (2015). *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*. 8. Baskı. Ankara: TTK Yayınları.
- İnce, Adnan (1994). *Mirza-zâde Sâlim Dîvânı*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası.
- İpekten, Haluk (1974). *Karamanlı Nizâmî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- İsen, Mustafa (1993). *Acıyı Bal Eylemek (Türk Edebiyatında Mersiye)*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- İzgi, Cevat (1998). “Hayâtü'l-Hayevân”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 17: 18-20. İstanbul: TDV Yay..
- Kaçalin, Mustafa S. (Çev.) (2007). *Mahmûd el- Kâşgarî: Dîvânü Lugâti't Türk*. Hz. Mehmet Ölmez. İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Kadiođlu, İdris (2003). *Lebib-i Âmidî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni*. Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi.
- Kadiođlu, İdris (2012). Lebib Divanı'nda Mûsikî Terimleri ve Bir Gazel-i Ferah-sâz. *Turkish Studies* 7/3: 1575-1592.
- Kâhya, Esin (2001). “el-Kânûn fi't-Tıb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 331-332. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kâhya, Esin (2007). “İbn Sina'da Kimya”. *Belleten* LXXI/260: 19-52.
- Kalafat, Yaşar – Makas, Zeynelabidin (1993). *Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları: Azerbaycan-Dođuanadolu*. Samsun: Eser Ofset Matbaacılık.
- Kaplan, Melike (2011). “Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi” *Millî Folklor*, 23/91: 150-156.
- Karacaođlan, Çiđdem (2018). *Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde Yer Alan Bitki Adları*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- Karaköse, Saadet (2013). “Bir Elif Çekmek: Klasik Edebiyatımızda Elif”. *TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 2/1:199-228.
- Karakurt, Deniz (2018). *Türk Söylence Sözlüğü: Açıklamalı Ansiklopedik Mitoloji Sözlüğü*. e-Kitap, 2011. Erişim: 12 Şubat 2018. <https://books.google.com.tr/books?id=JSDYBAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false>.
- Karlıkaya, Esin (2001). “Hekimliđin Sembölü Olarak Yılan Figürünün Seçilmesinin Nedenleri”. *Sendrom* 13/1: 69-77.
- Kaya, Bayram Ali (2003). *The Divan of Azmizâde Hâletî*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kaya, Bayram Ali (2015). “Klasik Türk Şiirinde Şifâli Bitkiler Üzerine Bir Deneme”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 15:263-314.
- Kaya, Bülent - Yaşar, Mehmet (2013). “Gastrointestinal Bezoarlar”. *Kocaeli Tıp Dergisi* 2/1 (Mart): 53-55.
- Kaya, Fatih (2018). *Lisânü'l-Edibbâ (Tabiplerin Dili)*. İstanbul: Hiper Yayın.
- Kaya, Fatma (2020). *Hekim Mustafa Efendi'nin Mebâhis-i Emrâz'ı*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi.

- Kaya, Mahmut (2007). “Râzî, Ebû Bekir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34: 479-485. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kayalar, Serdar (2002). *Kadı Divanı*. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi.
- Kemikli, Bilal (2006). “Divan Şiirinde Sağlık”. *Osmanlılarda Sağlık*. 1 cilt. Ed. Necdet Yılmaz - Coşkun Yılmaz, 299-319. İstanbul: Biofarma Yayınları.
- Kemikli, Bilal (2007). “Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1:19-36.
- Kern, Stephen (2008). *Nedenselliđin Kültürel Tarihi Bilim, Cinayet Romanları ve Düşünce Tarihi*. Çev. Emine Ayhan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kılıç, Sibel (2011). “Takılarda Kullanılan Organik ve Mineral Taşların İnsan Üzerine Etkileri”. *Uluslararası Hakemli Karadeniz Araştırmaları (KARAM) Balıkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi* 8: 119-132.
- Kırbyık, Mehmet (2007). “Bazı XVI. Yüzyıl Divanlarında Kıymetli Taşlar”. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi* 18: 61-75.
- Kobyay, Elif Şebnem (2014). *Türkiye'de Yağmur Törenleri ve Yağmurla İlgili İnanışlar*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi.
- Koç, Aysun – Küçükaslan, Özgül (2008). “Türkiye'de Veteriner Hekimliği Amblemının Tarihsel Gelişimi”. *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi* 79/3: 31-36.
- Koç, Halimener (2019). *Balıkesir'de Sağaltıcı Ocaklar Ve Halk Hekimliği Uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi.
- Kolektif (2015). *Hayvan Yetiştiriciliği ve Sağlığı Alanı: Hayvanlarda Sindirim Sistemi*. Ankara: MEB Yayınları.
- Komisyon (2019). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Komisyon (2017). *Tabib İbn-i Şerif: Yâdigâr*. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği.
- Komisyon (2019). *Tarama Sözlüğü II-III*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koncu, Hanife (2005). “Klasik Türk Şiirinde Bazı Tedavi Yöntemleri”. 38. *Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı* C. II. 687-698. Ankara: TTK Yayınları.
- Kopito, Janet B. (ed.) (2015). *Oscar Wilde*. New York: Dover Publications.
- Koşay, Hamit Zübeyir (1935). *Ankara Budun Bilgisi*. Ankara: Ankara Halkevi Dil Tarih Edebiyat Şubesi Yayınları, Ulus Basımevi.
- Köksal, Mehmet Fatih (2001). “Bir Okçuluk Terimi: ‘Kurban’ ve Divan Şiirinde Kullanımı Üzerine”. *Türklük Bilimi Araştırmaları* 9: 191-210.

- Köksal, Fatih (2003). *Yenipazarlı Vâli, Hüsn ü Dil*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Köprülü, Mehmet Fuad (1925). “Eski Türklerde Dini-Sihri Bir Anane Yat veya Yağmur Taşı”. *Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası* 4/1: 1-11.
- Kurt, Begüm (2018). “Malatya İli Doğanşehir İlçesi Halk Hekimliği Uygulamalarında Eski Türk İnanışlarının Yansımaları.” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research* 11/57 (Haziran): 50-58.
- Kurum, Uygur (2008). *Düziçi'nde Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi.
- Kutlar, Fatma Sabiha (2005). *Klasik Dönem Metinlerinde Değerli Taşlar ve Risâle-i Cevahir-name*. Ankara: Öncü Kitap.
- Küçüker, Paki - Yıldız, Yasemin (2018). “Tercüme-i Müfredât-ı İbn-i Baytar'daki (150b-295a) Bitki Adları Üzerine Bir İnceleme (II)”. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi* 2/1: 109-137.
- Kültürel, Zuhâl - Koç, Aylin (2015). “Zeki Ali'nin Tercüme-i Havâss-ı Büberiyeye Risalesi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/41: 272-282.
- Levi-Strauss, Claude (2014). *Hepimiz Yamyamız*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Lyons, Albert S. – Petrucelli, R. Joseph (1987). *Medicine: An Illustrated History*. Newyork: Abradale Press.
- Macit, Muhsin (2012). “Mahallî-Folklorik Üslup ve Temsilcileri”. *XVIII. Yüzyıl Türk Edebiyatı*. 28-75. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Malinowski, Bronislaw (1999). *İlkel Toplum*. Ankara: Öteki Yayınları.
- Mehmed b. Ahmed b. İbrahim Edimevî. *Terceme-i Mualecat İbn Baytar (Levazimü'l-Hikmet)*. Veliyüddin, nr. 2547: 396b. Bayezid Devlet Ktp..
- Melville, Herman (2006). *Moby Dick*. Trc. Sabahattin Eyuboğlu – Mina Urgan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mermer, Ahmet (1991). *Mezâki: Dîvân*. Ankara: AKM Yay..
- Murad, Sibel (2009). *Lügat-ı Müşkilât-ı Eczâ (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler)*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.
- Murad, Sibel - Ateş, Büşra (2018). “Muhammed Bin Garsü'd-din El-Halebi'nin ‘Cevher-Nâme'si’”. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/3 (Haziran): 97-116.
- Murad, Sibel (2018). “Mustafâ İsmâeddîn'in Müretteb Müfredât-ı Siyâhî'si”. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11(Aralık): 159-167.

- Murad, Sibel (2019). “Tıp Terimleri Üzerine Yapılan Çalışmalar Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 14 (Mart): 55-67.
- Nair, Ayşegül (1999). *Divan Şiirinde Müsiki ve Makamlar*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi.
- Negm, Ahmad Abdullah. “Mısır Milli Kütüphanesinde ‘Darü'l-Kütübi'l-Mısıriyye’ Bulunan Tabiat İlimlerine Dair Türkçe El Yazmaları”. Erişim: 11 Mart 2021. file:///C:/Users/murat/Downloads/9MISIR_MILLI_KUTUPHANESINDE_DARUL_KUTUBIL.pdf.
- Numan, Sırrı (1930). “Erzurum'da Tıpkı Taşı”. *Halk Bilgisi Haberleri* 4 (1 Şubat): 58.
- Okumuş, Necdet (2007). “Panzehir”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 34: 159-160. İstanbul: <https://islamansiklopedisi.org.tr/panzehir>.
- Onay, Ahmet Talat (2000). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Orians, Gordon H. (2018). *Yılanlar, Gündoğumları ve Shakespeare*. 2. Baskı. Trc. Aysun Babacan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Orozobaev, Mayrambek (2012). “Kırgız Halk İnanıcı ve Halk Hekimliği Uygulamalarında Yılan”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 1/15: 1-7.
- Osbaldeston, T. A. (Çev.) (2000). *Dioscorides Pedanius: De Materia Medica*. Johannesburg: Ibdid Press.
- Ozan, Vedat (2015). *Kokular Kitabı II*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (2003). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: TTK Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (2014). *Türk Mitolojisi II*. Ankara: TTK Yayınları.
- Öğreten, Ahmet (2000). “Türk Kültüründe Yada Taşı ve XVIII. Yüzyıl Sonu Osmanlı-Rus Savaşlarında Kullanılması”. *Belleten* 64/241 (Aralık): 863-900.
- Öncül, Kürşat (2011). *Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Halk Hekimliği (Kars-İğdır)*. Kars: Kafkas Üniversitesi Türk Halkbilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Önler, Zafer (1990). *Hacı Paşa: Müntehab-ı Şifâ*. Ankara: AKM Yayınları.
- Önler, Zafer (2019). *Tarihsel Tıp Metinleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Örnek, Sedat Veyis (1988). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınları.

- Örnek, Sedat Veyis (2000). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özdamar, Melih (2019). *Diyarbakır Halk Hekimliği ve Kültürümüzdeki Yeri Yüksek Lisans Tezi*, Fırat Üniversitesi.
- Özdemir, Güllü (2018). *Hekim Beşir Çelebi Mecmû'atü'l-Fevâyid (Giriş-İnceleme-Çeviri Yazılı Metin-Dizin)*. Doktora Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Özdemir, Hasan (1993). “Şarabın İcadı ve Dört Vasfı”. *Türkoloji Dergisi* XI: 135-160.
- Özgen, Zübeyde Nur (2007). *Adana (Merkez) Halk Hekimliği Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi.
- Özkan, Ömer (2005). “Bir Tedavi Bitkisi Olarak Gülün Divan Şiirindeki Görünümleri”. *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 2: 30-41.
- Özkan, Tuba (2012). *Geleneksel Tıptan Modern Tıbbı Ocaklık Kurumu: Ankara İli Çubuklu İlçesi Örneği*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Öztekin, Selma (2009). *Dinlerde Hayat Ağacı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Öztürk, Özhan (2009). *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*. Ankara: Phoneix Yayınları.
- Pitarakis, Brigitte (2017). “Bizans'ta Şifa Pınarları”. *Z Dergisi*. 2 (Güz): 91-93.
- Polat, H. Hüseyin (1995). *Sivas Ulaş'ta Halk Hekimliği Uygulamaları*. Ankara: Ürün Yayınları.
- R. J. Harvey Gibson (1919). *Outlines of the History of Botany*. London: A & C Black.
- Roux, Jean Paul (2002). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Roux, Jean-Paul (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Sakızlı İsa Efendi. *Devâ-i Emrâz*. Ayasofya, 3615, Süleymaniye Kütüphanesi.
- Sakızlı İsa Efendi. *Devâ-i Emrâz*. Hamidiye, 1023, Süleymaniye Kütüphanesi.
- Salan, Erkan (2016). “Eski Anadolu Türkçesinde dürt- Fiiliyle“(yağ, merhem ...) sürmek” Anlamında Eş Değer Kullanılabilen Fiiller”. *Dil Araştırmaları* 10/18 (Bahar): 151-166.
- Salih b. Nasrullah. *Gâyetü'l-Beyân fî Tedbir-i Bedeni'l-İnsân*. Reşid Efendi, nr. 710/1: 30b.Süleymaniye Ktp..
- Samancı, Metin (2019). “Klasik Türk Şiirinde İzleri Görülen Yılan Efsunu (Arbağ)”. *Littera Turca: Journal of Turkish Language and Literature* 5/4 (Sonbahar): 742-751.
- Saraç, M. A. Yekta (2016). *Bursalı Mehmed Tahir: Osmanlı Müellifleri*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Yayınları.

- Sarı, Nil (2012). “Tıp”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 41: 101-111. İstanbul: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tip#2-osmanli-donemi>.
- Sarı, Nil – Tuğ, Ramazan (2009). *Derviş Mehmet: Neşâti Yağı*. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği.
- Saygı, Elif (2018). *İnebolu Halk Kültüründe Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi.
- Sayılı, Aydın (1966). *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik Astronomi ve Tıp*. Ankara: TTK Yayınları.
- Sefercioğlu, M. Nejat (1999). “Divan Şiirinde Müsiki ile İlgili Unsurların Kullanılışı”. *Osmanlı Ansiklopedisi* 9:649-668. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Serdaroğlu Şişman, Vildan (2005). “Divan Şiirinin İyileşmek Bilmeyen Hastaları: Âşıklar”. *38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı 2. Cilt*: 671-682. Ankara: TTK Yayınları.
- Seyfi, Ali Rıza (1925). “Yılan Taşları, Panzehir Taşı”. *Türk Yurdu* 9 (Haziran): 216-224; 10 (Temmuz): 348-358.
- Seyidoğlu, Bilge (2011). *Mitoloji Üzerine Araştırmalar-Metinler ve Tahliller*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Sezen, Gülşen (2020). *Klasik Türk Şiirinde Su*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Sinoğlu, Sümeyra (2017). *Rize İlinde Geleneksel Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Sol, Selma (2007). “Edirne'de Halk Hekimliği”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1 (Haziran): 175-191.
- Solak, İbrahim (2002). *XVI. Asırda Maraş Kazası*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi.
- Sona, Fatih (2017). “Divan Şairlerinin Gözünden Verem”. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/2: 610-618.
- Sümer, Faruk (1953). “Eski Türklerde Yağmur ve Kar Yağdırma Adeti”. *Resimli Tarih Mecmuası* 4/44 (Ağustos): 2533-2535.
- Şanlı, İsmet (2003). *Fidâyî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının İncelenmesi*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi.
- Şemseddin Sami (h. 1317). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Şengün, Musa (2017). *'Alî bin İshâk Müfredât-ı Mükellef (Giriş, Söz Varlığı Üzerine Bir İnceleme, Metin, Sözlük)*. Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Şentürk, Ahmet Atilla (2016). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu I*. İstanbul: Osedam: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.

- Şentürk, Ahmet Atilla (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu II*. İstanbul: Osedam: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.
- Şentürk, Ahmet Atilla (2020) *Osmanlı Şiiri Kılavuzu IV*. İstanbul: Osedam Yayınları Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.
- Şeşen, Ramazan- Akpınar, C.- İzgi, C. (1984). *Türkiye Kütüphaneleri İslami Tıp Yazmaları Kataloğu*, Ed.: E. İhsanoğlu. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yay..
- Şeşen, Ramazan (1997). “Belgrad Divanı Tercümanı Osman b. Abdülmennan ve Tercüme faaliyetlerindeki Yeri”. *Tarih Enstitüsü Dergisi* 15: 305-320.
- Şihryeva, Seadet (2018). “Klasik Türk Edebiyatında Müsikîye İlişkin Terimler: Nesîmî Şiiri Örneği”. *Estad: Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 1/1: 338-366.
- Şimşek, Esmâ (1990). *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması*. 2 cilt. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi.
- Tan, Nail (1982). “Türk Folklorunda Nisan Yağmuru Motifi”. *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV-Gelenek, Görenek ve İnançlar*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Tanyu, Hikmet (1968). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Tanyu, Hikmet (1987). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Temizsoylu, Aydın (2012). *Ankara'da Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- Terzioğlu, Arslan (1996). “Gafiki, Ahmed b. Muhammed”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 13: 281-282. İstanbul: TDV Yay..
- Tokat, Feyza (2014). “Taş ve Cevherlerin Türkçe Tıp Yazmalarında Tedavi Amacıyla Kullanılma Şekilleri.” *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks* 6/2 (Ağustos):177-187.
- Tozlu, Musa (2014). “Âsım Divanı'nda Müsikî Unsurlar”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 13: 141-166.
- Tozlu, Sümeýra (2017). *Çorum İli Halk İnançları ve Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi, Artvin Çoruh Üniversitesi.
- Tuğra, Ahmet (2019). *Mudurnu (Bolu) Yöresi Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Turan, Muhittin (2019). “XVI ve XVII. Yüzyıl Divanlarında ‘Koku’ Kavramı Etrafında Oluşan Benzetme ve Hayal Dünyalarına Bir Bakış”. *SUTAD* 45 (Nisan): 251-272.

- Turgay, Nurettin (2011). *Kur'an Açısından Hayvanlar ve Bitkiler*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Tümer, Günay (1992). “Biruni”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 6: 206-215. İstanbul: TDV Yay..
- Uçak, Salih (2007). *Ergani'de Eski Türk İnançlarının İzleri ve Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi.
- Uçan Eke, Nagehan (2015). “Yenilikçi Bir Şairin Geleneği Takip Eden Sesi: Nedîm ve Kasideleri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/36: 243-256.
- Uçkun, Rabia (2018). “Keloğlan Tipinin Gagauz Masallarındaki Yansımaları”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies* 2/18 (Kış): 543-569.
- Uhri, A. Ahmet (2001): “Şarabın Tarihi”. *Bilim ve Ütopya* 85:68-75. İstanbul: Bilimsel Yay..
- Uludağ, Süleyman (2018). “Ruh”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35: 192-193. Ankara: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ruh#1>.
- Ülgen, Güncel Oğulcan (2019). *Aristoteles'te ve Derrida'da Hayvan Sorusu*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- Ülger, Züleyha (2012). *Aydın (Merkez) ve Çevresinde Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi.
- Ünal, Ömer (2019). *Hatay'ın Dörtüyl İlçesinde Halk Hekimliği*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Ünver, Süheyl (1953). “Yağmur Taşı Hakkında”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 4/7: 77-84.
- Wainwright, Charles W. (1964). “President's Address: The Symbol of Medicine”, *Transactions of the American Clinical and Climatological Association* 76: 1-12.
- Walton, Steven A. (2001). “Theophrastus on Lyngurium: Medieval and Early Modern Lore from the Classical Lapidary Tradition”. *Annals of Science* 58 (November): 357-379.
- Yalıtıkaya, Şerefeddin (1936). “Yat yahut Yağmur Taşı”. *Gündüz* 1/3 (15 Haziran): 67-70.
- Yardımcı, Mehmet (2008). “Geleneksel Kültürümüzde Taş: Zile'de Taşlarla İlgili İnanmalar, Uygulamalar ve Oyunlar”. *Tarih ve Kültürü ile Zile Sempozyumu*. 1-12. Zile.
- Yaylagül, Özen (2014). “Eski Uygur Türkçesi ve Batı Orta Türkçesiyle Yazılmış Tıp Metinlerindeki Fiiller”. *Bilig* 68 (Kış): 267-296.

- Yeniterzi, Emine (1998). "Divan Şiirinde Sağlık ve Hastalıklarla İlgili Bazı Hususlar". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4: 87-103.
- Yeşil, Yılmaz (2014). *Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yıldırım, Ali (2007). "'Düm-Tek" Simgesi, Raks ve "Düm-tek"li Bir Gazel". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 8/19:107-121.
- Yıldırım, Nimet (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Yıldız, Yasemin (2016). *Tercüme-i Müfredât-ı İbn-i Baytar*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.
- Yılmaz, Emine – Demir, Nurettin (2009). "Kıyas-ı Enbiyâ'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar-I". *International Journal of Central Asian Studies* 13: 496-517.
- Yiğit, Neslihan (2018). *Türk Dünyası Efsanelerinde Hayvanlarla İlgili Motifler*. Doktora Tezi, Bartın Üniversitesi.
- Yolcu, Fatmagül (2008). *Adana İli Ceyhan İlçesi Halk Kültürü Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi.
- Yöndemli, Fuat (2018). *Tarih Öncesinden Günümüze Yılan*. Ankara: Piramit Yayıncılık.
- Yörükân, Yusuf Ziya (2009). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri: Şamanizm*. Haz. Turhan Yörükân. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Zorluer, Selim (2018). *Çayıralan (Yozgat) Yöresinde Halk Hekimliği ve Halk İnançları*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi.

Elektronik Kaynaklar

- <https://www.britishmuseum.org/collection/search?keyword=bezoar>
- <http://lugatim.com>
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/>
- <https://skd-online-collection.skd.museum/Details/Index/117742> .
- <https://sozluk.gov.tr/>
- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/34/Turk_Soylence_Sozlugu.pdf227
- https://www.khm.at/en/objectdb/?id=11227&L=1&query=bezoar&view=0&facet_date=4500%3B2018&sort=score%3Adesc

SAKIZLI İSA EFENDİ NİZÂMÜ'L-EDVİYESİ ÜZERİNE İNCELEMELER

Eski zamanlardan beri hayvansal, bitkisel ve mineral kökenli devaları tanımak; özelliklerini, kullanım miktarlarını, yan etkilerini ve bu etkileri ortadan kaldırmak için alınacak tedbirleri bilmek tıpla uğraşan herkes için önemli olmuştur. Bu sebeple diğer bütün tıp gelenekleri içinde olduğu gibi Osmanlı tıp külliyyatı içinde de devaları tanıtan eserler önemli bir yere sahiptir.

Hekimbaşı Sakızlı İsa Efendi tarafından 17. yüzyılda kaleme alınmış olan *Nizâmü'l-Edviye*, tıpta kullanılan "müfred deva"ları tanıtan bir "müfredât" kitabıdır. *Nizâmü'l-Edviye* gerek hacmi gerekse kullandığı kaynak çeşitliliği bakımından müfredât kitapları içinde önemli bir yere sahiptir. Eserde, deva isimlerinin Arapça, Süryanice, İbranice gibi doğu dillerindeki adlarının yanı sıra Latince, Fransızca, İtalyanca gibi batı dillerindeki adlarına da yer verilir.

Nizâmü'l-Edviye, başta sözlükbilim, etimoloji gibi konular olmak üzere Türk dilinin çeşitli alt başlıklar, divan edebiyatı, halk edebiyatı, tarım tarihi, botanik, zooloji ve mineroloji tarihi, kültür tarihi, folklor gibi birçok alana katkı sağlayacak malzeme içermektedir. Bu da eseri sadece tıp/eczacılık tarihi araştırmacılarının yararlanacağı bir metin olmaktan çıkarmakta ve esere, birçok alana katkı sağlayacak bir metin özelliği kazandırmaktadır.

Nizâmü'l-Edviye'nin bu zenginliği, farklı alanlardan araştırmacıları, temel kaynağı Sakızlı İsa Efendi ve *Nizâmü'l-Edviye* olan çalışmalarıyla bu kitapta bir araya getirilerek okuyuculara sunulmuştur.